

УДК 343.985

О. О. Посашков
старший науковий співробітник лабораторії
судових будівельно-технічних досліджень
Харківського науково-дослідного інституту
судових експертиз імені засл. проф. М.С. Бокаріуса

ФОРМУВАННЯ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ ВТРУЧАНЬ В ДІЯЛЬНІСТЬ СУДОВОГО ЕКСПЕРТА ЯК ПЕРСПЕКТИВНИЙ НАПРЯМ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ МЕТОДИКИ

Постановка проблеми. Одним із напрямів розвитку криміналістичної методики є формування окремих криміналістичних методик відносно категорій, видів, підвидів злочинів і т. п. [1, с. 41–42]. При цьому побудова методики розслідування окремих видів злочинів, зокрема втручань в діяльність судового експерта, є складним процесом, оскільки перебуває в залежності від цілої низки факторів, які обумовлюють як її актуальність, обґрунтованість, так і практичну спрямованість, адаптованість до діяльності правоохоронних органів. Зокрема, як зазначає В. А. Журавель, діяльність з формування окремої криміналістичної методики повинна базуватися на потребах судово-слідчої практики, прогностичному баченні ймовірних шляхів розвитку та структурних змін злочинних проявів, міжнародному досвіді боротьби з ними [2, с. 42]. У зв'язку з цим формування методики розслідування втручань в діяльність судового експерта вбачається перспективним напрямком розвитку криміналістичної методики.

Аналіз останніх досліджень. Засади, напрямки та значення діяльності з побудови криміналістичної методики неодноразово досліджували в своїх працях такі вчені, як В. П. Бахін, Р. С. Белкін, А. Ф. Волобуєв, Л. Я. Драпкін, В. Ф. Єрмолович, В. А. Журавель, О. Н. Колесниченко, В. О. Коновалова, Є. Д. Лук'янчиков, В. О. Малярова, А. Ф. Облаков, О. В. Пчеліна, А. В. Старушкевич, Р. Л. Степанюк, В. В. Тіщенко, О. О. Хмиров, С. Н. Чурилов, В. І. Шиканов, А. В. Шмонін, М. П. Яблоков та інші. Однак, значна кількість питань і по сьогодні залишаються спірними, а то й невирішеними взагалі. Зокрема, відсутні комплексні дослідження стосовно побудови методики розслідування втручань в діяльність судового експерта. Тому метою представленого дослідження є встановлення перспектив формування методики розслідування втручань в діяльність судового експерта як одного з напрямків розвитку криміналістичної методики.

Виклад основного матеріалу. Діяльність з виявлення, розкриття, розслідування та попередження злочинів є одним із важливих напрямків боротьби зі злочинністю в Україні. Тому держава покладає на відповідні органи, об'єднання громадян повноваження, спрямовані на забезпечення їх належ-

ного функціонування в цілому та кримінального провадження зокрема. Ось чому особлива увага приділяється розслідуванню саме злочинів проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та злочинів проти журналістів. Це пов'язано з тим, що вказані кримінальні правопорушення є суспільно небезпечними протиправними діяннями, які посягають на авторитет України як суверенної держави; суспільні відносини, що забезпечують нормальне функціонування органів влади, органів місцевого самоврядування та громадських організацій, виконання ними своїх функцій щодо забезпечення прав і свобод громадян, громадського порядку; відносини в сфері державної правоохоронної діяльності із забезпечення правопорядку, боротьби із злочинністю та правопорушеннями [3]. Більше того, вчинення вказаних кримінальних правопорушень не просто перешкоджає нормальній діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, а й спричиняє шкоду їх авторитету та престижу, перешкоджає представникам влади приймати рішення, необхідні для прискання правопорушень і затримання винуватих, а також спричиняє шкоду здоров'ю та гідності цих осіб або створює загрозу безпосереднього заподіяння такої шкоди [4, с. 26].

До того ж моніторинговий кримінологічний аналіз злочинності в Україні показав, що злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян належать до тих суспільно небезпечних посягань, що займають одне з перших місць у загальній структурі злочинності (4,4%) та перебувають на четвертому місці після злочинів проти власності, проти життя та здоров'я особи і злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів [5, с. 23; 6, с. 96]. При цьому, як вірно відзначає М. Довгаль, серед виокремленого роду кримінальних правопорушень найбільш небезпечними, безсумнівно, є ті, що посягають на осіб, які представляють цей авторитет [6, с. 97]. Щоб виявити всі факти вчинення вказаних протиправних діянь і притягти винних осіб до кримінальної відповідальності криміналістичною наукою розробляються відповідні окремі криміналістичні методики.

При цьому для побудови криміналістичних методик урахується криміналістична класифікація злочинів проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та злочинів проти журналістів. Це пояснюється тим, що побудова криміналістичних методик різних категорій злочинів залежить не від випадкових чинників або хаотичного розвитку науки. Їх формування залежить, у першу чергу, від рівня узагальнення злочинів (роду, виду, підвиду, групи тощо), підходів до криміналістичної класифікації злочинних діянь [7, с. 96]. Тобто без логічно обґрунтованої класифікації злочинів вибудувати систему окремих криміналістичних методик неможливо [8, с. 337]. Криміналістична класифікація кримінальних правопорушень узагалі та злочинів проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та злочинів проти журналістів зокрема здійснюється за подвійним критерієм – криміналістичним і кримінально-правовим. З приводу останнього, як відзначає Ю. Дзюба, поділ і виокремлення відповідних груп кримінально-правових норм усередині розділів Особливої частини Кримінального кодексу можливий виключно за єдиним науково обґрунтованим критерієм – видовим об'єктом. Зокрема, в розділі XV Кримінального кодексу України (далі – КК України) одним із таких об'єктів є відносини у сфері забезпечення встановленого порядку реалізації прав і дотримання обов'язків [9, с. 194]. За вказаним критерієм виокремлюються кримінальні правопорушення, що перешкоджають реалізації правоохоронної, судово-експертної діяльності. З криміналістичної точки зору важливу роль у виокремленні вказаних злочинів відіграють такі ознаки як сфера їх вчинення та особа потерпілого, які в свою чергу впливають на механізм їх учинення. За вказаними критеріями серед згаданого роду кримінальних правопорушень пропонується окремо виділяти втручання в діяльність працівників правоохоронного органу, судового експерта, працівника державної виконавчої служби, приватного виконавця (ст. 343 КК України) [10].

Так як вагому роль у кримінальному провадженні відіграють обізнані особи, спеціальні знання яких використовуються під час досудового розслідування кримінальних правопорушень, то забезпечення належних умов для надання ними повної й об'єктивної допомоги є одним із першочергових завдань правоохоронних органів. Зокрема, мова йде про забезпечення діяльності судового експерта, який залучається до кримінального провадження для проведення судової експертизи. У випадку порушень гарантій його незалежності, які виражаються у здійсненні на нього впливу у будь-якій формі з метою перешкодити здійсненню судово-експертної діяльності [10], правоохорон-

ні органи повинні забезпечити своєчасне, повне, всебічне й об'єктивне досудове розслідування таких правопорушень. Тому за змішаним (криміналістичним і кримінально-правовим) критерієм у структурі кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та кримінальних правопорушень проти журналістів, а саме з урахуванням сфери вчинення (судово-експертна діяльність) та особи потерпілого (судовий експерт), а також видового об'єкту посягання пропонується виокремлювати втручання в діяльність судового експерта. Відповідно криміналістична класифікація досліджуваної групи кримінальних правопорушень є підставою, основою для побудови методик розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень. Відтак, з урахуванням вищезазначеного вважається обґрунтованою та продиктованою практичними потребами правоохоронних органів необхідність побудови такої криміналістичної підвидової методики як методики розслідування втручання в діяльність судового експерта. Адже, як відомо, окремі методики розслідування злочинів є ключовими в роботі слідчого під час виявлення та розслідування злочинів, оскільки акумулюють та апробують на практиці всі досягнення наукових і прикладних досліджень [11, с. 28]. Особливо це твердження стосується мікрометодик, якою є методика розслідування втручання в діяльність судового експерта.

Разом із тим, варто відзначити, що під час побудови методики розслідування окремих видів злочинів, зокрема втручання в діяльність судового експерта, повинні бути враховані такі залежності, як: видові ознаки злочину; суб'єкт злочину; ретроспективну спрямованість характеру розслідування; ситуаційну зумовленість розслідування; рівень розвитку технічних і тактико-криміналістичних засобів [12, с. 417; 13, с. 74]. Тобто одним із критеріїв і водночас засадою побудови окремої криміналістичної методики є виокремлення типових ознак кримінального правопорушення шляхом формування відповідної криміналістичної характеристики. Як указує з цього приводу В.О. Малярова, основою для побудови окремих криміналістичних методик виступають типові для окремих груп, різновидів злочинів способи, сліди, злочинні зв'язки тощо. Вказані ознаки є елементами криміналістичної характеристики. При цьому вчена наголошує, що особливості злочинів окремих видів, наповнення криміналістичної характеристики є тим спільним, що властиве злочинам цих видів, має криміналістичне значення, відбиває прояв окремих закономірностей, повторюється у відповідних злочинах та слугує передумовою для розробки методик розслідування злочинів окремого виду. Ось чому, здійснюючи розробку методики розслідування певної групи

злочинів, варто мати об'єктивну інформацію, яка дозволить виділити їх специфічні властивості й ознаки. Узагальнення та аналіз злочинної діяльності й практики розслідування дозволяє отримати докладну характеристику суспільно небезпечних діянь окремого виду [14, с. 112].

Окремо слід відзначити твердження О.В. Пчеліної, згідно з яким під час формування методики розслідування злочинів акцент робиться на «конкретиці», що означає необхідність врахування особливостей механізму вчинення окремих видів (груп) злочинів під час розробки відповідної методики розслідування. Більше того, ці особливості повинні простежуватися впродовж усього процесу кримінального провадження у висунутих версіях, слідчих ситуаціях, тактичних завданнях розслідування, особливостях проведення окремих слідчих (розшукових), оперативних та організаційних заходів тощо [15, с. 218].

Більше того, вчена цілком слушно відмічає, що ефективність і оптимізація розслідування як пізнавальної діяльності та методу боротьби зі злочинністю напряму залежать від наявності та стану розробленості відповідних криміналістичних рекомендацій. Останні знаходять свій вираз безпосередньо в криміналістичних методиках розслідування злочинів. Відповідні методики повинні бути дієвими, тобто виконувати своє функціональне призначення по відношенню до провадження досудового розслідування. А це неможливо без з'ясування сутності та вимог до її структурних елементів. Серед таких елементів вчена виділяє криміналістичну характеристику злочинів. Ця категорія, на її думку, є вкрай спірною та неоднозначною в криміналістичній науці, що, звичайно, не може не позначитися на якості криміналістичних методик, а значить і на якості розслідування злочинів [16, с. 173]. Окрім того, криміналістична характеристика злочинів, будучи взаємопов'язаною сукупністю індивідуальних особливостей певної категорії злочинів, у слідчій практиці використовується як інструмент для висунення слідчих версій та формування обставин, які підлягають встановленню [17, с. 35], у зв'язку з чим відіграє важливу роль як у побудові окремої криміналістичної методики, так і в її реалізації. З наведеним повністю погоджуємося й вважаємо, що з метою забезпечення ефективності досудового розслідування втручань в діяльність судового експерта необхідно розробити криміналістичні рекомендації, які б базувалися на індивідуальних особливостях механізму вчинення досліджуваної категорії кримінальних правопорушень.

Висновки. Отже, формування методики розслідування втручань в діяльність судового експерта є перспективним напрямом розвитку криміналістичної методики. З цієї метою потрібно визначити особливості механізму вчинення таких право-

порушень та з'ясувати їх вплив на формулювання відповідної криміналістичної характеристики; виокремити обставини, що підлягають з'ясуванню; виділити типові слідчі ситуації початкового та наступного етапів, визначити відповідних їм комплекси заходів; виокремити особливості тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій під час розслідування втручань в діяльність судового експерта.

Література

1. Щур Б.В. Теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик. Монографія. Х.: Харків юридичний, 2010. 320 с.
2. Журавель В.А. Напрями вдосконалення криміналістичних методик розслідування злочинів. *Криміналістика у протидії злочинності: тези доповідей наук.-практ. конф.* (Київ, 16 жовтня 2009 р.). Видання присвячене 45-річчю кафедри криміналістики Київського нац. ун-ту внутрішніх справ. К.: «Хай-Тек Прес», 2009. С. 42–45.
3. Злочини проти авторитету органів державної влади, органів державного самоврядування та об'єднань громадян (з практики застосування термінів, слів та словосполучень у юриспруденції). *ІПС Ліга Закон*. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/TS001193> (дата звернення: 30.01.2020).
4. Сулайманов М.Х. Уголовно-правовая борьба с преступлениями, посягающими на деятельность представителей власти и общественности по охране общественного порядка: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Ташкент, 1984. 204 с.
5. Моніторинговий кримінологічний аналіз злочинності в Україні (2009–2013 роки): моногр. / [Є.М. Блажівський, І.М. Козьяков, О.О. Книженко, О.М. Литвак, О.Н. Ярмиш та ін.]. К.: Національна академія прокуратури України, 2014. 484 с.
6. Довгаль М. Поняття злочинів, що посягають на осіб, які представляють авторитет органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2016. № 2. С. 96–108.
7. Колодіна А.С. Принципи криміналістичної методики у діяльності з розслідування злочинів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2016. 216 с.
8. Щур Б.В. Криміналістична класифікація злочинів: співвідношення із суміжними поняттями. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична. 2010. Випуск 2. С. 337–344.
9. Дзюба Ю. До питання про систему злочинів проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян. *Вісник Академії правових наук України*. 2009. № 1 (56). С. 188–194.
10. Кримінальний кодекс України: закон України від 05.04.2001 № 2341-ІІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст. 131.
11. Запотоцький А.П. Значення криміналістичної характеристики злочинів у сфері будівництва для формування методики їх розслідування. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 1 (13). С. 25–35.
12. Криміналістика: підручник / за ред. В.Ю. Шепітька. 5-те вид., переробл. та допов. К.: Ін Юре, 2016. 640 с.
13. Шепітько М.В. Проблеми формування методико-криміналістичних засобів у структурі протидії

злочинам у сфері правосуддя. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2018. Випуск 18. С. 73–80. DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.2018.08>.

14. Малярова В.О. Криміналістична методика: питання співвідношення криміналістичної характеристики з іншими. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія ПРАВО. 2015. Випуск 35. Частина I. Том 3. С. 111–114.

15. Пчеліна О.В. Принципи та завдання побудови методики розслідування злочинів у сфері службової діяльності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2014. № 6. С. 217–220. URL: http://www.lsej.org.ua/6_2014/60.pdf (дата звернення: 09.03.2020).

16. Пчеліна О.В. Теоретичні засади формування та реалізації методики розслідування злочинів у сфері службової діяльності: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2017. 568 с.

17. Берназ П.В. Поняття «криміналістична характеристика злочину». *Південноукраїнський правничий часопис*. 2017. № 2. С. 34–38.

Анотація

Посашков О. О. Формування методики розслідування втручань у діяльність судового експерта як перспективний напрям розвитку криміналістичної методики. – Стаття.

У статті аргументована необхідність формування такої підвидової криміналістичної методики як методики розслідування втручань в діяльність судового експерта. Визначено перспективи формування методики розслідування втручань в діяльність судового експерта. Акцентовано увагу на необхідності під час побудови методики розслідування втручань в діяльність судового експерта враховувати індивідуальні особливості механізму вчинення досліджуваної категорії кримінальних правопорушень.

Ключові слова: криміналістична методика, методика розслідування злочинів, втручання в діяльність судового експерта, криміналістична характеристика злочинів.

Аннотация

Посашков А. А. Формирование методики расследования вмешательств в деятельность судебного эксперта как перспективное направление развития криминалистической методики. – Статья.

В статье аргументированно необходимость формирования такой подвидовой криминалистической методики как методики расследования вмешательств в деятельность судебного эксперта. Определены перспективы формирования методики расследования вмешательств в деятельность судебного эксперта. Акцентировано внимание на необходимости при построении

методики расследования вмешательств в деятельность судебного эксперта учитывать индивидуальные особенности механизма совершения исследуемой категории уголовных преступлений.

Ключевые слова: криминалистическая методика, методика расследования преступлений, вмешательство в деятельность судебного эксперта, криминалистическая характеристика преступлений.

Summary

Posashkov O. O. Formation of a methodology for investigating interventions in the activities of a court expert as a promising direction for the development of methods of investigation of crimes. – Article.

In this article, it has been justified the need to formulate such sub-criminalistic techniques as the methods of investigating interferences with the activities of a court expert. The prospects of forming a methodology for investigating interventions in the activities of a court expert have been determined. Attention has been paid to the necessity to take into account the individual peculiarities of the mechanism of commission of the investigated category of criminal offenses when constructing the methodology of investigating interventions in the activity of a court expert. It has been determined that the formation of a methodology for investigating interventions in the activities of a forensic expert is a promising direction for the development of forensic techniques. To this end, it is necessary to identify the peculiarities of the mechanism of committing such offenses and to determine their impact on the formulation of the relevant forensic characteristic; identify the circumstances to be determined; to identify the typical investigative situations of the initial and subsequent stages, to identify the appropriate sets of measures; to distinguish the peculiarities of the tactics of conducting individual investigative (investigative) actions during the investigation of interferences with the activities of a court expert. It has been emphasized that the forensic characterization of crimes is an integral element and one of the bases for constructing a separate forensic methodology. It has been stated that the necessity of constructing such forensic sub-methodology as the method of investigating interference with the activity of a court expert is justified and dictated by the practical needs of law enforcement agencies. As is well known, individual crime investigation techniques are crucial in investigating crime detection and investigation, as they accumulate and test in practice all the achievements of scientific and applied research. This is especially true of micromethods, which are methods of investigation of interventions in the activities of a forensic expert.

Key words: forensic methodology, methods of investigation of crimes, interventions in the activity of a court expert, criminalistics characteristic of crimes.